

T.C. DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

0907-BY-92-017-096

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ
VII

İZMİR

1992

İSLÂM HUKUKUNA GÖRF ORGAN NAKLİ ÜZERİNE BİR DENEME

Doç. Dr. Mehmet ŞENER

Otopsi yapmak, kan vermek veya kan nakletmek, organ nakli yapmak gibi doğrudan tıp ilmi ile ilgili olan bu konular, günümüzdeki şekliyle yeni sayılır. Bu bakımdan İslâm'ın bu konuda sarîh bir nassı olmamakla beraber, İslâm hukukçuları, Kur'ân ve sünnette mevcut olan "zarûret" prensibini ve ızurârî hallerle ilgili hükümleri açıklarken, günümüz modern meselelerine ışık tutacak bazı hükümler ve prensipler ortaya koymuşlardır.

Kur'ân ve sünnette açıkça ele alınmayan dînî problemler, nassların rûhu ile şer'î delillere ve genel hukuk kâidelerine dayanarak çözüme kavuşturulabilir. Organ nakli konusunun daha iyi anlaşılabilmesi için:

- 1) İnsanın dokunulmazlığı ve canın korunması,
- 2) İslâm'ın sağlığa verdiği önem,
- 3) Sağlığı koruma ve tedâvî yolları,
- 4) Organ nakli ve dayandığı deliller,
- 5) Tedâvî olmayı gerektiren prensipler,
- 6) Organ naklinde aranan hukûkî şartlar,
- 7) Organ nakli ile ilgili fetvâ ve kararlar gibi alt başlıklar üzerinde durmak gerekir.

1) İnsanın dokunulmazlığı ve canın korunması:

İslâm insana gereken değeri vermiş ve onu korumak için birtakım temel prensip ve kurallar koymuştur. Bir âyette: "*Haklı bir sebep olmadıkça (Allah'ın muhterem*

kıldığı) cana kıymayın.”¹ buyurulmaktadır. Bir başka âyette ise: “*Ey îman edenler! Öldürülenler hakkında size kısas yazıldı.*”² buyrulur. Bu âyetlere göre İslâm'da haksız yere cana kıymak yoktur ve yasaktır. Bu konu Vedâ Hutbesi'nde de açıkça dile getirilmiş ve şu cümlelerle ifade edilmiştir: “*Şüphesiz Yüce Allah, canınızı, malınızı, ırz ve nâmûsunuzu haram kılmış, tecâvüzü yasaklamıştır.*”³ Hz. Peygamber (sav), dirilere gösterilmesi gereken saygının ölülere de gösterilmesini istemiş ve bununla insanın dokunulmaz bir varlık olduğunu vurgulamıştır. Kabir kazarken kemikleri kırarak parçalayıp gelişigüzel, oraya buraya atan birine karşı, onun böyle yapmamasını tavsiye etmiş ve: “*Ölünün kemiklerini kırmak -günah yönünden- onları diri iken kırmak gibidir.*”⁴ buyurmuştur. Bu hadiste insana gösterilmesi gereken saygının, ölü iken de gösterilmesi gerektiği ifade edilmektedir. İnsana böylesine önem veren ve onu yücelten İslâm, insanın; hattâ organlarının mal gibi alınıp-satılmasını kabul etmemekte ve buna engel olmaktadır. Allah Rasûlü (sav) bu şekilde davrananlara, insan ticareti yapanlara karşı, Allah'ın Kıyâmette bizzat dâvâcı olup, bunların en büyük hasmı olacağını bir kudsî hadislerinde şöyle ifade etmişlerdir: “*Azîz ve Celil olan Allah buyurdu: Üç sınıf vardır ki, Kıyâmet gününde ben bunların hasmıyım, dâvâcısıyım. Bir kimse ki, benim adıma yemin eder de sonra ahdini (yemini) bozar. Yine bir kimse ki, hür (bir insan) ı bile bile köle diye satar da onun parasını yer. Yine bir kimse ki, bir işçi tutar, onu çalıştırır da ücretini vermez.*”⁵ Bu kudsî hadise göre, Allah'ın bir kimse hakkında dâvâcı olması, o kimsenin yaptığı işin çok kötü bir fiil olduğu ve cezâsının da çok şiddetli olacağı anlamına gelir. İnsanın muhterem olduğunu ifade eden hukûkî ifadelerle, benzer cümleleri kaynaklarda bulmamız mümkündür. Söz gelimi, İbn Âbidin'in (1252/1836) şu cümleleri bu konuya ışık tutar: “*Kâfir de olsa, insanoğlu muhteremdir; dokunulmazlığı vardır. Onu köle gibi satmak; değersiz bir metâ kabul etmek ve cansız varlıklar yerine koymak; onu hor ve hakir görmek, değersiz bir şey olduğunu kabul etmektir ki, bu davranış din ve hukuk açısından asla câiz değildir. Hattâ insanın bir parçasını, cüz'ünü satmak da aynı hükme dahildir.*”⁶ İnsan için tanınan bu dokunulmazlık, onun Allah katında şerefli ve saygı değer bir varlık olmasından ileri gelmektedir. Nitekim bir âyette: “*Andolsun ki, biz insanoğullarını şerefli kıldık. Onlara karada, denizde taşıyacak (araçar) verdik ve*

1 İsrâ, 17/33.

2 Bakara 2 /178.

3 Buhârî, Hudûd, 9.

4 Ebû Dâvud, Cenâiz, 64; İbn Mâce, Cenâiz, 63.

5 Buhârî, Büyû, 106; İcâre, 10.

6 İbn Âbidin, *Reddül-muhtâr ala'd-dürri'l-muhtâr* (Mısır 1272), IV, 105.

onları temiz ve güzel şeylerle rızıklandırdık, yarattığımızın pek çoğundan üstün kıldık.”⁷ buyrulur. Bu âyette işâret edilen insanın saygı değer ve şerefli olma özelliği, birkaç sebepten ileri gelmektedir. Bunlar arasında insanın en güzel biçimde (ahsen-i takvîm) yaratılması⁸; yer yüzünde Allah'ın emirlerini uygulamada halîfe olması⁹; Hz. Âdem'e meleklerin secde etmesi¹⁰ ve akıllı bir yaratık olup, sorumluluk taşıması gibi hususlar gelmektedir. Bu gibi özellikler, insanın diğer yaratıklardan üstün olduğunu ortaya koyar.

İslâm, bu prensiplerle insanın sadece şerefli, saygı değer ve üstün bir varlık olduğunu belirtmekle kalmamış, bunun yanısıra onun canını, malını, ırz ve nâmusunu korumak amacıyla birtakım müeyyideleri koymuş ve hükümler düzenlemiştir. Bununla beraber İslâm, korunması gereken şeyleri de Şâri'in hukûkî değer atfettiği muteber maslahatların birinci şikkını oluşturan, *zarûrî maslahatlar* grubuna dahil etmiştir.¹¹ Bununla dîni korumak ne kadar elzem ise, canı korumanın da o kadar elzem olduğunu vurgulamak istemiştir.

2) İslâm'ın sağlığa verdiği önem

Sihhatli ve güçlü insan; hasta ve zayıf insana nisbetle hem kendisi, hem de başkaları için daha faydalıdır. Bu kişi dünyaya ait işlerini en iyi şekilde yürütebildiği gibi, ibâdetlerini de hakkıyla yerine getirebilir. Bir hadiste bu konuya şöyle işâret edilir: *“İnsanlardan çoğunun aldandığı (kıymetini takdir edemediği) iki nîmet vardır: Vücut sağlığı; boş vakit.”*¹² Hz. Peygamber bu hadislerinde sağlığın, kıymeti bilinmesi gereken büyük bir nimet olduğunu vurgulamaktadır. Allah Rasûlü (sav), herhangi bir kimse İslâm dînine girdiği zaman, o kimseye namaz kılmayı öğretir; sonra da ona şu kelimelerle duâ etmeyi tavsiye ederdi: *“Allah'ım! Beni affet, bana merhamet et, doğru yola ilet, bana sağlık ve âfiyet ver ve beni rızıklandır.”*¹³

3) Sağlığı koruma ve tedâvî yolları

Hz. Peygamber, ümmetine sadece sağlığa önem vermelerini tavsiye etmemiş; hastalıktan tedâvî olmayı da emretmiştir. Hattâ kendisi bizzat tedâvî olmuş, hasta

7 İsrâ, 17/70.

8 Tîn, 95/4.

9 Bakara, 2/30.

10 Bakara, 2/34.

11 Gazzâlî, *el-Mustasfâ* (Bulak 1322), I, 286; Şâubî, *el-Muvâfakât* (Kâhire ts.) II, 4.

12 Buhârî, Rikâk, 1.

13 Müslim, Zikir, 35.

olanların da tedâvî olup, ilaç kullanmalarını emir ve tavsiye etmiş ve şöyle buyurmuştur.: "Ey Allah'ın kulları! Tedâvî olun; çünkü Allah, ihtiyarlığın dışında, her hastalık için mutlaka bir şifâ veya devâ yaratmıştır." ¹⁴ Bir başka hadiste: "Şüphesiz Allah, hastalığı yaratmış ve her hastalığın da ilacını yaratmıştır. ; o halde tedâvî olunuz ama haramla tedâvî olmayınız." ¹⁵ Bu arada Hz. Peygamber (sav), kendi zamanında uygulanan, hattâ günümüüz için de geçerliliğini devam ettiren bazı tedâvî metodlarını da göstermiştir. Söz gelimi:

- a) Perhiz (diyet),
- b) Kan aldırma,
- c) Hava deęişimi,
- d) İlaçla tedâvî,
- e) Su ile serinletme (ateş düşürme) gibi. Bunun üzerinde kısaca ~~durulmuştur.~~

Ateşli hastalıklar için Hz. Peygamber: "Ateşli hastalıkların (humma) harâreti cehennemın şiddetindedir (cehennem ateşine gibidir) sizler onu su ile serinletiniz." ¹⁶ buyurmuştur. Bu hadiste harâretin cehennem ateşine (kaynamasına) benzetilmesi, ateşli hastalıkların, insan vücûdunu eritmesi yönündendir ve bu yönden cehennem ateşine benzetilmiştir. ¹⁷

4) Organ nakli ve dayandığı deliller

Organ nakli araştırılmaya değer yeni bir konu olduğu için, Kur'ân ve sünnette bununla ilgili sarîh bir emir yoktur. Bu gibi konular ancak, nassların genel rûhu, zarûrî maslahatlar, zarûretle ilgili genel hukuk kuralları ve ictihadlarla çözüme kavuşturulabilir. Kısaca bunlar üzerinde duralım:

a) İslâm'ın din, can, akıl, mal ve nesil gibi korunmasını zarûrî kıldığı beş maslahattan "Haklı bir sebep olmadıkça a (Allah'ın muhterem kıldığı) cana kıymayın" ¹⁸ gibi âyetlere dayanan "canı koruma" ilkesi.

b) Kur'ân ve sünnetin rûhundan çıkarılan "Zarûretler yasakları mubah kılar" ¹⁹

14 Ebû Dâvud, Tıp, 1; Tirmizî, Tıp, 2.

15 Ebû Dâvud, Tıp, 11.

16 Müslim, Selâm, 78.

17 Krş., Mahmut Denizkuşları, *Peygamberimiz ve Tıp*, (İst.1981), s. 98.

18 İsrâ, 17/33.

19 Mecelle, Mad. 21.

"Zarûretler kendi miktarınca takdir olunur",²⁰ "İki kötü durum (fesat) karşı karşıya geldiği zaman, zararı en hafif olan işlenir ve zararı büyük olan kötülük ortadan kaldırılır"²¹ gibi genel hukuk kuralları.

c) Mütekaddim ve müteahhir fukahânın eserlerinde, canlı olan bir cenînin, ölen annesinin karnından ameliyatla (sezeryan) alınması gibi. Burada, canlı olan cenînin ölen anneye tercihi söz konusudur. Bir başka konu ise, birine ait bir mücevheri yutup, ölen kimsenin karnının ameliyatla açılıp, mücevherin çıkarılması ki, yutulan mücevherin mâlî değeri, 1/4 dînar veya 3 dirhem (1 şer'î dirhem= 2.8 gr. x 3 dirhem= 8.4 gr. x 80.000 TL = 672.000 TL yaklaşık) yani hırsızlık cezası için takdir edilen malın değeri civarında olursa bu ameliyeye yapılıır. Gerekçe olarak, her ne kadar insanın dokunulmazlığı, malı korumaktan daha yüksek seviyede ise de, mücevheri yutan bu kişi, başkasına ait bir malı yutarak, mülkiyete tecâvüz ettiği için, dokunulmazlığını sanki kendi eliyle kaldırmış, dolayısıyla böyle bir ameliyenin yapılmasına zemin hazırlamıştır. Görülüyor ki, burada mülkiyete tecâvüz, yapılan ameliyeyi haklı kılmakta ve malın korunması için de bir tercih sebebi olmaktadır.²²

Burada konumuzun temel esprisini teşkil eden bir noktaya temas edelim. Bu husus, organ naklinin dînen câiz olup-olmadığını kabul veya red edenlerin bakış açılarını teşkil eden önemli noktalardan biridir.

Günümüz tıp ilminin en önemli konularından olan otopsi ve organ naklinin dînen câiz olabileceğini ön gören "canın korunması" ilkesi ile, "zarûretler yasakları mubah kılar" gibi genel prensip ve hukûkî kâidelerle; "Andolsun ki biz insanoğullarını şerefli ve mükerrem kıldık..."²³ âyeti, Hz. Âişe'den sahih bir senedle rivâyet edilen "Ölünün kemiklerini kırmak-günah yönünden- dirinin kemiklerini kırmak gibidir."²⁴ hadisi ve ayrıca "Müminin ölüsüne yapılan eziyet ve işkence, dirisine yapılan eziyet gibidir."²⁵ hadisleri arasında çelişki olduğunu söylemek, hatalı olur. Çünkü, bu âyet ve hadislerden maksat, ölüye saygı duymak, onu bayağı,

20 Mecelle, Mad. 22.

21 Mecelle, Mad. 28.

22 Bkz. İbn Kudâme, *el-Muğni* (Kahire 1969), II, 551; Muhammed el-Hatîb eş-Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc* (Mısır 1958), I, 367; İbn Âbidin, a.g.e., I, 602; *Hedyü'l-İslâm* (Ürdün 1399/1979), C. 23, Sayı 9-10, s. 108-110.

23 İsrâ, 17/70.

24 Ebû Dâvud, Cenâiz, 64; İbn Mâce, Cenâiz, 63.

25 Muhammed Bürhâneddin (Sünbüheylî ?), *Kadâyâ fıkhiyye muâsıra* (Beyrut 1988), s. 65 (İbn Ebî Şeybe'nin Musannef'inden naklen).

basit bir şey kabul etmemek ve müste²⁶ yapmamaktır. Nitekim yukarıda geçen "kemikleri kırmayı" yasaklayan hadisın vürud sebebi de bunu gösterir. Hz. Peygamber (sav), kabir kazarken, kabirden çıkan kemikleri kırarak atan kimseye, bunu yapmamasını söylemesi, ölüye saygı duymanın gerekli olduğunu gösterir.

İnsana saygı duymayı öngören nassların amacı ile, organ naklinde veya buna cevaz vermekteki asıl amaç arasında bir çelişki olmasa gerek; çünkü, organ naklinde asıl amaç, muztar durumda kalan bir kimsenin hayatını kurtarmak veya iş görmez bir hale gelen organın nakil yoluyla, işler hale getirilip insanı, bu hastalığın çekilmez ızdırabından kurtarmak veya dindirmektir. İşte organ naklinde asıl amaç, bir şahsın hayatının kurtarılmasıdır; yoksa bazılarının dediği gibi, insana eziyet etmek, müste yapmak gibi bir art niyetin bulunmasıdır. Çünkü tıp ilmi de, Şâfiî hukukçu İzzüddin b. Abdüsselâm'ın (660/1261) ifadesine göre,²⁷ aynen din gibi insanın maslahatları (büyük yararları) için vaz' edilmiş, tesis edilmiş bir ilim dalıdır. Amacı insanları öldürmek değil, tedâvî edip, yaşatmaktır. Cerrâhın elindeki kesici âlet, cana kıyan, kan kusan bir bıçak değil, aksine hastanın şifâ bulmasına vesile olan bir araçtır. Cenîn ve mücevher misallerinde gördüğümüz gibi, önceki fukahâ bu geniş anlayışla otopsi gibi tıbbî müdahalelerin yapılabilceğine ışık tutmuşlar ve insanı korumak ve onu sıkıntılardan kurtarmak amacını gütmüşlerdir.

5) Tedâvî olmayı gerektiren genel prensipler

Hukûkî deyişle "Zarar izâle edilir"²⁸ kuralı, İslâm'ın kabul ettiği en önemli prensiplerden biri olduğuna göre, eğer ilmen (tıbben) gözdeki körlüğü veya görme zayıflığını gidermek mümkün olursa, o takdirde gözün tedâvisi için, ölen kimselerin gözlerini bu amaç için alıp, tedâvîde kullanmak şer'an câizdir.²⁹ Ancak bu, canı veya bir organı korumayı vâcip kılan zarûret ölçüsünde olmalı ve bu ölçüyü aşmamalıdır. İşte bunun için canı birtakım âfetlerden, hastalıklardan korumak için tedâvî olmak dînen meşrû kılınmıştır. Tedâvîyi emreden nasslar, tedâvî araçları ile tedâvî zarûretinin gerektirdiği ilaçları da meşrû kılar.³⁰ Hattâ dînen mubah olan ilaç ve benzeri şeyler bulunmadığı takdirde, dînen mahzurlu (haram) olan şeyleri de meşrû kılar.

26 Müste: Bir kimsenin burnunu, kulağını ve diğer organlarını keserek o kişiye zulmetmektir ki, bu haramdır.

27 İzzüddin b. Abdüsselâm, *Kavâidü'l-ahkâm* (Beyrut ts.), I, 4.

28 Mecelle, Mad. 20.

29 Haseneyn Muhammed Mahlûf, *Fetâvâ şer'yye* (Mısır 1971), II, 36-40.

30 Krş. Mahlûf, a.g.e., II, 34.

Bir âyette: "Allah size ancak ölüyü (leş), kanı, domuz etini ve Allah'tan başkası adına kesileni haram kıldı. Kim bunlardan yemeye mecbur kalırsa, hiç kimseye saldırmadan ve sınırı aşmadan bir miktar yemesinde günah yoktur. Şüphe yok ki, Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir." ³¹ buyurulmaktadır. Bu ve benzeri âyetlerin ³² rûhundan çıkarılan "Zarûretler yasakları mubah kılar" kuralı da bu konunun hukûkî dayanağıdır. Bunun için aşırı açlık halinde leşin yenmesi, yine boğaza duran bir lokmanın -su veya benzeri helâl bir içecek bulunmadığı zaman- oir iki yudum içki ile giderilmesi gibi durumlar, canı korumak ve onu ölümden kurtarmaktır. Ancak bunun şartı, bunların yerine kâim olacak mubah bir maddenin olmaması, bulunmamasıdır. Ayrıca dirilerin sağlık ve tedâviye olan ihtiyacı zarûret derecesinde, hattâ bunun da ötesinde tabî bir durum (hak) olduğu bir gerçektir.

Ihtiyacın zarûret derecesinde olduğu şu misalle daha iyi anlaşılır.

Görme özelliğini kaybeden bir gözün tedâvi edilmemesi neticesinde ortaya çıkacak zarar ve mahrûmiyet ile tedâvi için organı alınan ölüntün hürmeti yani ona gösterilmesi gereken saygı karşılaştırılacak olursa, birincinin daha çok zararda olduğu görülür. Çünkü sağ olup, gözünden rahatsız olan birinin göz gibi en önemli bir organa ihtiyacı varken; diğerinin (ölünün) buna ihtiyacı yoktur. Yukarıda da belirtildiği gibi: "İki kötü durum (fesat) karşı karşıya geldiği zaman, zararı en hafif olan işlenir, zararı büyük olan kötülük ortadan kaldırılır." ³³ hukuk kuralına göre, organı alınmak suretiyle ölüye verilecek zarar; tedâvi edilmeyip, hastayı olduğu gibi kendi haline bırakarak ızdıraplar içinde kıvrınmasından daha aşağı, daha hafiftir. ³⁴

İslâm hukukçularının özellikle İmam Muhammed'in (189/804) bu konuya ışık tutan bazı icâhatlarına göre; koyun, sığır, at ve diğer hayvanların kemiklerini tedâvi amacıyla kullanmada dînen bir sakınca yoktur. Ancak domuz kemiği pis (necis) olduğu için bu haramdır; insan kemiğini kullanmak ise saygısızlık olur düşüncesiyle onu kullanmak mekruhtur. ³⁵

Ancak şunu kesin olarak bilmek gerekir. Zarûrete dayanarak yapılan bir organ

31 Bakara, 2/173.

32 Bkz., Mâide, 5/3; En'âm, 6/119,145; Nahl, 16/115.

33 Mecelle, Mad. 28.

34 Mahlûf, a.g.e., II, 39; Ahmed eş-Şarabâsî, *Yes'elûnek fi'd-dîni ve'l-hayât* (Beyrut: Dâru'l-cîyl 1980), I, 606.

35 Muhammed b. Hauseyn et-Tûrî, *Tekmilâtü'l-bahrî'r-râik* (Mısır 1311), VIII, 233; *el-Fetâ-vâ'l-hindiyye* (Mısır 1310), V, 354.

naklinde, zarûretin sınırını aşmamak; ölüye olan saygıyı da elden bırakmamak gerekir. Bir kâideye göre, "Zarûretler kendi miktarınca takdir olunur."³⁶

6) Organ naklinde aranan şartlar

1. Organ bağışlayandan alınan organ, onun normal hayatını sekteye uğratacak yani onda hayâtî tehlike yaratacak şekilde olmamalı. Çünkü "Zarar misliyle veya daha büyük bir zararla izâle olunmaz"³⁷ prensibine göre, hastaya faydalı olunmak istenirken; sağlıklı olanın hayatı tehlikeye sokulmamalı. "Kendinizi tehlikeye atmayınız."³⁸ âyeti de bu gerçeği ortaya koyar.

2. Organ verme, bağışlama işi serbest irâdeye dayanmalı; kimsenin baskısı altında olmamalı.

3. Organ bağışı yapanın, sağ iken yazdığı yazılı bir belgesi veya öldükten sonra ebeveynin muvâfakatı olmalı; hüviyeti (kimliği) belli olmayan için ise, devlet yetkilisinin izni onayı olmalı.

4. Yapılan organ naklinin, buna muhtaç ve muztar olan hasta için başvurulacak en son çare olduğu kesinleşmiş olmalı. Bu da uzman doktorlardan oluşan bir komisyon tarafından tespit edilmeli, konsültasyon yapılmalı.

5. Diriden yapılan naklin -sahibinin izni olsa bile- onun hayatını sona erdirecek kalp gibi tek bir organ olmamalı.

6. Yapılan naklin, organ sahibinin bünyesinde tabîî görünümü bozmayacak şekilde olmalı.

7. Organ bağışlama bir kazanç vesilesi olmamalı. Çünkü insanın mükerrem olması, onun mal gibi alınıp-satılmasına hukûkî ve şer'î bir engeldir.

8. Organı alınacak kişinin tamamen ölmüş olması gerekir.³⁹

Burada şunu belirtmek gerekir.

Eğer tedâvisi mutlaka organın değişmesi yani nakil yoluyla olacak bir hasta, muhtaç olduğu organ kendisine bedelsiz verilmeyeceği kesinleşirse, o takdirde, hasta bedelini verir ve organı alır. Ancak dînî sorumluluk verene değil, bedeli alanadır.⁴⁰

36 Mecelle, Mad. 22.

37 Mecelle, Mad. 25.

38 Bakara, 2/195.

39 A. eş-Şarabâsî, a.g.e., I, 604; Muhammed Vefâ, *Bey'u'l-a'yânî'l-muharrame* (Kahire 1988 ?) s. 112; *Hedyu'l-İslâm*, C. 23, sayı 9-10, s. 108-110.

40 M. Vefâ, a.g.e., s. 113.

7) Organ nakli ile ilgili fetvâ ve kararlar

Otopsi yapma ve kan ve organ nakletmenin dînen cevazı konusunda çeşitli ilim çevrelerinden sorulan sorulara, gerek Türkiye Diyânet İşleri Başkanlığı tarafından, gerek diğer İslâm ülkelerinin yetkili mercilerinden verilen fetvâ ve kararların bazılarını konuya açıklık getirmesi bakımından zikredecek ve yalnız tarih ve numaralarını vermekle yetineceğiz.

1- Diyânet İşleri Başkanlığı Müşâvere ve Dînî Eserler İnceleme Kurulu'nun "otopsinin dînen câiz olabileceği konusundaki" 211 no ve 16.4.1952 tarihli kararı.

2- Yine aynı mercînin "kan vermenin ve ölüden göz nakletmenin cevâzına dâir" 492 sayı ve 25.10.1960 tarihli (ve Ömer Nasûhi Bilmen -Reis- imzalı) kararı.

3- Diyânet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı'nın "kan ve organ naklinin cevâzı" hakkındaki D/1-2/68 sayı ve 19.1.1968 tarihli kararı.

4- Yine aynı başkanlığın "kan ve organ naklinin dînen cevâzı" konusundaki 396 sayı, no 13 ve 3.3.1980 tarihli kararı.

5- Ürdün Vakıflar Bakanlığına bağlı Fetvâ Komisyonu'nun (Lecnetü'l-Fetvâ) "otopsinin, kan ve organ naklinin dînen câiz olabileceği" konusundaki fetvâsı.⁴¹

6- Suûdî Arabistan İslâm Fıkıh Meclisi'nin kan ve organ naklinin dînen câiz olabileceği" konusundaki kararı.⁴²

Sayı ve tarihlerini verdiğimiz bu kararların ortak noktaları, nakil için öngörülen şartlar doğrultusunda, otopsinin, kan ve organ naklinin dînen câiz olduğu merkezindedir.

Bununla beraber, bu konunun daha derin bir şekilde araştırılmasını önerenler olduğu gibi, insana ve vücut organlarına karşı gösterilmesi gereken saygının çiğnenmiş olacağı şeklindeki gerekçelerle, organ naklinin dînen câiz olamayacağını ileri süren bazı araştırmacılar da vardır.⁴³ Ancak biz bu kanâatte değiliz.

41 Bkz., *Hedyü'l-İslâm*, C. 23, sayı 9-10, s. 108-110.

42 Bkz., *Ahbâru'l-âlemi'l-İslâmî*, 27 Cumâdelâhire 1408/1988 tarih ve 1061 sayı, s.8,9 (Râbitatü'l-âlemi'l-İslâmî'nin haftalık yayın organı, Mekke)

43 Bkz., M.B. Sünbühelyî, a.g.e., s. 61-68; Abdusselâm Abdülkerîm es-Sükkerî, *Naklu ve Zirâ'atü'l-a'dâi'l-âdemiyye*, Helyopolis 1408/1988.

الملخص

ان تشريح الجثث و نقل الدم و نقل و زراعة الاعضاء التي تتعلق بالانسان مباشرة هي مسائل مهمة جدا في الفقه الاسلامي و هذه المسائل ايضا من الحوادث الجديدة التي لم تكن معروفة في عهد النبي (ص) و من بعده من السلف الصالح .

اذن ما موقف الفقه الاسلامي في هذه المسائل ؟

حرص السلام علي تكريم الانسان حيا و ميتا فجعل له اثناء الحياة كرامة و حرمة وقد اهتم الاسلام بالمحافظة علي النفس لانها من المقاصد الكلية الضرورية للشرعية الغراء بناء علي ذلك لايجوز الاعتداء عليه في حسه او نفسه او ملكه والقرآن الكريم يقرر مبدأ هذا التكريم في هذه الآية الكريمة : « ولقد كرمنا بني آدم... » (الاسراء ، ٧٠/١٧) ولكن الضرورة قد تدعونا احيانا الي فحص جسم الشخص الميت او قطع جزء من اجزائه ومن هنا اباح العلماء مثلا تشريح جسم الميت اذا كانت هناك حاجة ماسة الي ذلك كاثبات جريمة او معرفة دواء وقد اشترط العلماء في ذلك ان يكون مقصورا علي قدر الحاجة و من القواعد العامة « ان الحاجة تنزل منزلة الضرورة عامة كانت او خاصة » (المجلة ، مادة ، ٣٢) و لاشك ان حاجة الاحياء الي العلاج و دفع ضرر الامراض و خطرها بمنزلة الضرورة التي يباح من اجلها ما هو محظور شرعا اننا قارنا بين مضرة ترك العميون تفقد حاسة الإبصار و مضرة انتهاك حرمة الموتى نجد الثانية اخف ضررا من الاولى و من المبادئ الشرعية انه « اذا تعارضت مفسدتان درئ (او روعي) اعظمهما ضررا بارتكاب اخفهما ضررا » (المجلة ، مادة ، ٢٨) و لاشك ان الإضرار بالميت اخف من الإضرار بالحى .

وبالاختصار ان التشريح و نقل الاعضاء او نقل الدم من الامور الجائزة شرعا و لكن الجواز مقيد بالشروط الآتية و ذلك لحفظ كرامة الميت و لئلا يتخذ للعبث و الاهانة :

١. ان تكون هناك موافقة خطية من المتبرع في حياته ثم موافقة احد ابويه او وليه بعد وفاته .
٢. ان يكون المتبرع له محتاجا او مضطرا الي النقل .
٣. الا يقع النقل علي عضو اساسي للحياة عندما كان المنقول منه حيا لان هذا يؤدي الي وفاة المتبرع .
٤. الا يكون ذلك بوساطة بيع العضو ، لان بيع الاعضاء الانسان لايجوز .